

1 december 2002

Skötselplan

för ”Pettsons hage”

(Björkbacken i Torp, Sorunda)

Upprättad av Nynäshamns Naturskyddsförening genom Christer Ernborg, i samråd med Naturskolan, Sunnerbyskolan och markägaren

Nynäshamns Naturskyddsförening

Adresser

Nynäshamns Naturskyddsförening (NNF)
c/o Söderqvist
Norr Källsta 15
148 96 Sorunda
E-post tore@kva.se
Hemsida <http://www.nynashamn.snf.se>

Huvudansvarig för skötselplanen i NNF: Christer Ernborg, tfn 08-530 433 45

Naturskolan
Mats Wejdmark
Viaskolan
Skolgatan 35-37
149 30 Nynäshamn
E-post mats.wejdmark@naturskolan.pp.se
Tfn 08-520 735 65, 070-638 85 90

Sunnerbyskolan
Heli Persson
Carl Bondes väg 12
148 71 Sorunda
Tfn 08-531 970 00

Markägare
Jan och Mona Pettersson
Torp
148 70 Sorunda

Björkbacken i Torp, Sorunda

Objekt 22 i Ängs- och hagmarksinventering i Stockholms län 1987-90

Klass 3 (högt bevarandevärde)

Storlek: 9 ha omgärdas av stängsel, varav själva hagmarken utgör c:a 3,5 ha

Ägare: Jan och Mona Pettersson

Andra namn på Björkbacken i Torp: "Pettsons hage", "Axels hage" och "Torps hage"

1. Allmänt

I "Pettsons hage" pågår sedan ett antal år projektet *Först UTE sedan IT*, ett projekt som Naturskolan och Sunnerbyskolan har arbetat med sedan 1997, se projektets hemsida <http://www.nynashamn.se/ute-it> för mer information. Den här skötselplanen handlar om hur själva hävden av hagmarken kan läggas upp för att bevara och berika hagens naturvärden. Det är just när det gäller hävden och botaniska kunskaper som NNF skulle vilja bidra till verksamheterna i hagen.

Vår allmänna utgångspunkt är att varje betesmark har en unik sammansättning av växter och djur. Hävden får också anpassas efter det.

"Pettsons hage" är en moränkulle, med stor höjdskillnad mellan åkern i väster och skogen i öster (30-46 m.ö.h.). En schematisk karta över området finns som bilaga. Vegetationen har ett naturligt utseende av "åskaraktär", dvs torrt och näringsfattigt på åsryggen, friskt i slänterna samt något fuktigt närmast åkern. Torräng, friskäng av rödventyp, samt ris- och gräshed utgör de dominerande vegetationstyperna. Betesytorna befinner sig i ett igenväxningsskede, ljus och bete måste till för att öka ytorna med tät grässvål. Trädskiktet domineras av en äldre björkskärm (ålder 50+). Aspar i åldrarna 1-45 år finns framför allt i två mindre områden. Buskskiktet domineras av enar.

2. Målsättning

Målet med skötseln är att främja den biologiska mångfalden i hagen genom att gynna de arter som är typiska för just denna hagtyp. Så många arter som möjligt skall bevaras och om möjligt återkomma. För att uppnå detta behövs kunskap, ibland ner på artnivå. Därtill krävs hävd i form av bete, röjning, avverkning, fagning och slåtter.

3. Tidigare markanvändning och kulturhistoria

Den rika blomsterprakten sommartid är ett resultat av tidigare markanvändning. När man restaurerar hagmarken finns en mängd frågor att ta hänsyn till. Vilken tidpunkt i hagens historia skall restaureringen ha som utgångspunkt? 1850? 1900? 1950? Den har säkert sett annorlunda ut vid var och en av dessa tidpunkter. Här krävs insamling av material i form av kartor m.m. och att det bestäms vilken utseende hagen skall ha när restaureringen är klar.

Maria Landin, Nynäshamns kommuns kultursekreterare, har vaskat fram material i form av kartor och uppgifter från fornlämningsregistret. Det behövs dock mer uppgifter från senare tid, exempelvis om hagens avgränsning under 1800- och 1900-talen. På 1700-talet var hagen

betad lövskog. Vidare har kontakter tagits med Sorunda Hembygdsförening för att om möjligt få fram fotografier på hagen från början och mitten av 1900-talet.

I Sunnerbyskolans kursplan står det att de lägre åldrarna skall läsa om sin närmiljö. Genom ett nytt projekt, *Landskapets röster*, kan en unik dokumentation ske om hagen och dess användning förr och nu. I Sorunda finns många gamla människor kvar som kan intervjuas inom ramen för projektet. I projektet söks historien om hagmarken och dess användningsområde, namn och fornlämningar.

4. Skötsel

En botanisk inventering av Björkbacken skedde i samband med Ängs- och hagmarksinventeringen i Stockholms län 1987-90. Inventeringen bedömde floran som rik, bland annat fanns ängssvampar som stinkvaxing, purpurbrun jordtunga och örter som solvända, darrgräs, bockrot, backnejlika, kattfot, vildlin, ängsskallra och låsbräken. Se inventeringsrapporten för mer detaljer. Under 2001 undersökte Iris Koivumäki hagens flora inom ramen för ett examensarbete vid Stockholms universitet. Hon konstaterade att trots flera år utan hävd har hagen fortfarande en rik flora. Bristen på skötsel har dock fått allvarliga konsekvenser för en del arter. Bland annat förefaller kattfot, ängsskallra och vildlin ha minskat kraftigt i mängd på drygt 10 år. Uppsatsen kommer att göras tillgänglig via hemsidan <http://www.nynashamn.se/ute-it>.

För att bevara och i möjligaste mån återfå en rik flora krävs avverkning, röjning, fagning, bete och slåtter. Fältskiktet kräver ljus och störningar (bete eller slåtter) för att floran skall ha en god artrikedom. Betet måste vara kontinuerligt år från år. Om inte en systematisk hävd kommer till stånd kommer hagmarkens höga naturvärden att försvinna inom 5-10 år till följd av igenväxning.

Ljus, bete och slåtter i hagmarken gynnar alltså en rik flora. Ett mindre område (c:a 15 x 80 m, se kartbilaga) slogs med lie på Ängens Dag i början av augusti 2000 och 2001. NNF är villig att åta sig att slå detta område årligen åtminstone till år 2005. Området bör inhägnas varje år innan betesdjur släpps in i hagen. År 2001 gjordes denna stängsling den 8 juni. Då kan de kvarvarande ängsväxterna blomma och sätta frö. Efter slåttern tas inhägnaden bort och betesdjuren släpps in på området för efterbete.

2000, 2001 och 2002 betades hagen av får. Detta är bra, men fårbetet bör kombineras med bete av andra djur, helst nöt. Tid måste läggas ned på att studera betets effekter. Avgörande för hela skötseln är det s k betetrycket, antal djur per hektar, hur de betar, när de släpps ut på bete, när hagen får "vila" från bete och hur sommaren blir ifråga om väder och vegetationsutveckling. Givet att hagen betraktas som torrängsmark kan ett riktvärde på antal får per hektar vara 3 tackor och 2 lamm. Det behövs en diskussion med djurhållare om betet. Det vore bra om ett flerårsavtal kan skrivas. Stängslingen av hagen är sannolikt för stor, dvs betesdjuren kan vistas och beta på fel ställen, t ex i skogsgläntor i stället för i den "egentliga hagen". Det kan således bli aktuellt med stängsling av olika delområden.

Den 3 mars 2001 hade NNF en röjningsdag. Då gavs en teoretisk orientering om röjgödslings effekter. Att röjning gödslar marken betyder att röjningen inte får vara mer omfattande än vad efterföljande hävd (bete och slåtter) klarar av att ta hand om. Det måste alltså finnas en balans mellan olika åtgärder som vidtas. Vidare utfördes praktiskt

röjningsarbete den 3 mars. En del döda aspar togs ned och bestånden av enar glesades ut en aning. Vid fagningsdagar den 21 april 2001 och 27 april 2002 samt röjningsdagar den 20 oktober 2001, 6 april 2002 och ett antal dagar i november 2002 gjordes ytterligare röjningsinsatser. På fagningsdagarna räfsades kvistar och löv bort från det område som slås med lie under sensommaren.

Slybekämpning är alltid nödvändig. På våren/försommaren kan man vidare lia eller trampa ner kväveälskande växter som hundkäx, örnbräken, hundäxing m fl. Det är mycket viktigt att bekämpa hagens kraftiga bestånd av örnbräken genom att slå eller bryta av dem. Hundkäxblommor bör slås av och samlas upp innan de går i frö. För att hålla kväveälskande växter (som ofta blir dominerande i vegetationen) i schack bör de slås vid flera olika tillfällen under sommarhalvåret.

Vintern 2002/03 föreslås en större avverkning i den betade skogen öster om hagen för att öka solinstrålningen till hagen. Om inte en hård gallring sker där förblir ljustillgången otillräcklig.

I varje delområde bör en inventering av floran ske för att man skall kunna se förändringar över tiden. Indikatorväxter och deras utbredning bör studeras årligen. En svampexpert, förslagsvis Inga-Britt Westerberg, bör rådfrågas om svampfloran och vilka krav de sällsynta hagmarkssvamparna ställer på skötslen.

Det måste ske en ansvarsfördelning för och en koordination av verksamheterna i hagen. Exempelvis bör alla större åtgärder dokumenteras i samarbete med de pedagogiska verksamheterna.

5. Plan för röjning och avverkning i hagens delområden

Allmänt

Fällda träd och borttaget sly läggs antingen i högar på några utvalda ställen eller eldas upp på några utvalda eldningsplatser. Somligt kan vara attraktivt som ved – det bör fattas beslut om vem som har rätt att ta hand om det, de som arbetar med röjningen eller markägaren?

Aspträd som skall fällas måste ringbarkas åtminstone 3 år i förväg, så att de är helt döda när de avverkas. (Aspsly kan dock fällas utan föregående ringbarkning.) Det bör då och då kontrolleras så att barken på de ringbarkade asparna inte har växt ihop på något ställe. Vid behov förnyas ringbarkningen (så gjordes f.ö. under hösten 2001). Vid minsta tveksamhet om en ringbarkad asp är död eller inte: vänta med avverkning tills lövsprickningen.

Vi kommer senare att ge uppskattningar på vilken tidsåtgång som olika åtgärder kräver, och precisera när på året och i vilken följd olika åtgärder bör göras. Det kan röra sig både om större åtgärder som avverkning av träd och mindre åtgärder som slybekämpning och hundkäxplockning.

Delområde 1

Mest berg och en brant sluttning. I sydväst en öppen hagmark som med stor sannolikhet tidigare har varit åker.

- Røj bort hälften av enarna.
- Såga ner de ringbarkade asparna. (Åtgärdat i november 2002.)
- Røj runt ett röse med stående smal sten.

Delområde 2

- Avverka tallarna i sluttningen.
- Glesa ut bland björkarna längre ned mot gärdesgården.
- Avverka ringbarkade aspar. (Åtgärdat till stora delar i november 2002.)

Delområde 3

Grop i backen, 2 m i diameter och c:a 1 m djup. Längs gärdesgården finns ett fd torp med övertorvad grund.

- Hägna in slåttermarken under en del av året för att skydda den från betesdjuren, jfr ovan.
- Ha slåtter i början av augusti, förslagsvis i samband med Ängens Dag.
- Røj bort de flesta enarna, men spara några enstaka i olika åldrar.

Delområde 4

- Avverka ringbarkade aspar.
- Se till att solen når marken.
- Røj ytterligare bland enarna i det sydvästra hörnet.
- Forsla bort och bränn enrishögen ovanför fornlämningen. (Åtgärdat 20 okt. 2001).

Delområde 5

- Hugg upp en ingång till hagen: alla barrträd samt björkar tas bort, sammanlagt c:a 20 träd.
- Ringbarka de grova asparna.
- Fäll även den stora granen.

Delområdena i bild

Nedan presenteras varje delområde med hjälp av fotografier tagna av Pia Engström den 13 oktober 2001. Vidare konkretiserar bildtexterna vissa skötselåtgärderna.

Delomr. 1. Hagens sydöstra hörn. En fuktig biotop som domineras av tuvtåtel. Här är bra bete, och djuren håller marken öppen. Den har tidigare troligen varit åker.

Delomr. 1. Mot norr. Här syns det att betestrycket behöver ökas, gräset är högt och tuvat. Träd som ger bär kan sparas, t ex oxeln i bildens vänstra del. Rossnåret kan också undantas från röjning, liksom sälgen på annat ställe i område 1. Sälgar ger bin mat tidigt på våren.

Delomr. 1. Mot område 2 i nordost. Den lilla fårhjorden behöver utökas till kommande år. Betestrycket behöver ökas över hela hagen, lämpligen genom en ny stängsling längs med skogskanten. Får är lämpliga som betesdjur i denna skötselfas, när stora röjningsingrepp görs. Får är nämligen inte så kräsna i sitt födoval. I en senare fas är kor lämpligare betesdjur.

Delomr. 1. Så här mysigt kan man ha det i område 1. Men granen bör tas bort. Hagen är sedan gammalt välbesökt som utflyktsmål.

Delomr. 2. Stora flyttblocket i vänster bildkant. Viss röjning har skett i den här slänten. Tallarna bör tas bort snarast möjligt. Kattfot finns längs stigen i bildens högra kant, vilket tyder på att det varit öppen mark här tidigare. Skogens kraftiga skuggeffekt bör minskas.

Delomr. 2. Stigen mot eldplatsen i skogen. Den här skogen är i 40-årsåldern och har kunnat växa upp sedan 1960-talet på grund av att betet upphörde. Här behövs avverkning! Marken täcks av mossor i stället för av gräs och andra örter. Med mer ljus gynnas de senare.

Delomr. 2. Söderut mot område 1. På 50-talet var det helt öppen mark här. Sedan dess har aspar tagit över. En liten skogsbiotop skapas här särskilt snabbt, eftersom miljön är fuktig och frodig. Rök snarast sly och de ringbarkade aspar som har hunnit dö. (Åtgärdat i nov. 2002.)

Delomr. 2. Vissnat örnbräkenbestånd i förgrunden. Örnbräkenskotten bör ryckas upp så snart de spirar på våren. Då får rotsystemet ingen näring och på sikt dör beståndet bort.

Delomr 3. Nedåt mot område 2. Här är det inte mycket ljus som når marken. På grund av mörkret har floran förändrats i detta område. Blåbärsris har fläckvis tagit över. Den tidigare öppna hagen håller på att växa igen. Skogen tar över, se granen i bildens centrum.

Delomr. 3. Det stora flyttblocket i bakgrunden. Så här på hösten skuggar inte slyet så mycket, men under vegetationsperioden förmörkar de marken på de ljusälskande växternas bekostnad. Det är därför viktigt med fortlöpande slyröjning. Gran och tall hör inte hemma i en hagmark, och de bör röjas bort i ett tidigt skede.

Delomr. 3. Slåtterytan i vänster bakgrund. Träden i förgrunden röjdes bort den 20 oktober 2001. Det bör nu studeras hur fältskiktet påverkas, t ex till följd av röjgödslingseffekten. Kvävet som frigörs gynnar vissa oönskade växter, t ex hundkåx och hundäxing.

Delomr. 3. Slåtterytan i bakgrunden. Enarna t.v. växer på gammal husgrund, ett torp från 1700-talet. Träden till höger har delvis röjts bort. Grässvålen är här relativt välutvecklad och kommer nog att gynnas av röjningen.

Delomr. 4. Hörnet. Ringbarkningarna bör kontrolleras fortlöpande. En barkstrimma räcker för att träden skall överleva. På aspen längst t.h. verkar det finnas en sådan strimma. Här består fältskiktet mest av gräs, vilket tyder på att det tidigare har varit mer öppen mark.

Delomr. 4. Eldplatsen. Relativt nyröjt område, både aspar och enar har röjts bort här. I allmänhet bör röjningsinsatserna i sin första fas inte vara mer intensiva än så här.

Delomr. 4. Högplatån ovanför slåttermarken. Björkskärmen bör glesas. Var tredje björk bör tas bort i en första avverkningsfas. De allra äldsta björkarna bör med fördel stå kvar. De äldsta är oftast de mest lavtäckta och har en tydligt utvecklad skorp bark. De flesta enarna bör tas bort, men någon eller några enstaka grupper kan stå kvar.

Delomr. 4. Hela slåtterytan. Området inhägnas på våren, innan djuren släpps in i hagen. Slåtter i början av augusti. Slaget gräs förs bort. Djur släpps sedan in för efterbete. Beskuggning av helt öppen yta under några enstaka timmar kan vara en fördel för vissa arter. Det kan därför vara befogat att inte ta bort alla enar och björkar närmast slåtterytan.

Delomr. 5. Brunnen alldeles intill norra ingången. Barrträden och några enstaka björkar bör avverkas för att få ett större ljusinsläpp. Asparna bör ringbarkas före avverkning. Røjning i undervegetationen bör pågå fortlöpande.

Delomr. 5. Hagen västerut, bilden tagen ca 30 m från norra ingången. Vattenledningen till Torp finns i sänkan. Skogsartad markvegetation trots det relativt öppna läget, som uppstod genom att flera grova björkar blev stormfällda. Fäll de ringbarkade asparna när de har dött.

Delomr. 5. Vattentanken. Sunnerby villasamhälle syns i bakgrunden. Vissnad örnbräken i förgrunden. Denna bör ryckas bort så tidigt som möjligt under året. Björkskärmen bör glesas ytterligare, men fördelat över minst två tillfällen med minst fem år mellan avverkningarna.

Delomr. 5. På gränsen mellan område 4 och 5. Klassat som skog på kartan på grund av det låga ljusinsläppet till marken. Fäll de ringbarkade asparna när de är döda. Området är delvis röjt en gång. En ny röjning av döda aspar bör göras snarast.

6. Några litteraturtips

Boken *Restaurering av ängs- och hagmarker* i serien "Skötsel av naturtyper" av Pekka Hedin och Olof Johansson, 1991.

Till boken finns en studieplan för studiecirkel, författad av Jan Karlsson.

Videon *Äng och hage åter* är bra som introduktion, och kan lånas av NNF.

Böckerna *Om hävden upphör* (1992) och *Äldre fodermarker* (1996) av Urban Ekstam och Nils Forshed.

Iris Koivumäkis examensarbete "Restaurering av naturbetesmarker: artrikedom och utveckling av populationer av två målarter, gullviva (*Primula veris*) och mandelblomma (*Saxifraga granulata*)". Botaniska institutionen, Stockholms universitet, 2001. Arbetet kommer att göras tillgängligt via hemsidan <http://www.nynashamn.se/ute-it>.

Manual till Ängs- och hagmarksinventeringen, är bra för att bli få kunskap om vad som kännetecknar olika vegetationssamhällen, t ex rödvenäng.

Bra kärlväxtfloror, t ex *Den nordiska floran* av Bo Mossberg och *Svensk Flora* av Krok & Almquist. Den nyutkomna (2001) *Sörmlands flora* av Hans Rydberg och Hans-Erik Wanntorp kan inte användas för att bestämma växter, men ger mycket värdefull information om olika växters historia och utbredning i Sörmland.

Bilaga: Schematisk karta över hagen

